

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سرشناسه:	رضایی اصفهانی، محمدعلی؛ ۱۳۴۱ -
عنوان و نام پدیدآور:	تفسیر موضوعی قرآن کریم / محمدعلی رضایی اصفهانی، علی نصیری، ابراهیم کلانتری، عبدالکریم بهجت پور و علیرضا کمالی؛ نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی.
مشخصات نشر:	قم، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری:	۲۱۶ ص.
شابک:	978-600-441-408-1
فروست:	مجموعه معارف قرآن و حدیث؛ ۵۴
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
موضوع:	تفاسیر شیعه - قرن ۱۴ Qur'an - Shiite hermeneutics - 20 th century
شناسه افزوده:	علی نصیری، ابراهیم کلانتری، عبدالکریم بهجت پور، علیرضا کمالی.
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف
رده‌بندی کنگره:	BP۹۸
رده‌بندی دیوبندی:	۲۹۷/۱۷۹
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۸۵۵۱۶۸۲

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفن گروه «معارف قرآن و حدیث»: ۰۲۵-۳۲۱۱۰۵۶۵

صندوق پستی: ۶۱۷۳-۳۷۱۵۵

پست الکترونیکی: tafsir@maaref.ac.ir

تفسیر موضوعی قرآن کریم

دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی

استاد گروه علوم قرآن و حدیث جامعه المصطفیٰ العالمیة

دکتر ابراهیم کلانتری

دانشیار گروه معارف اسلامی دانشگاه تهران

دکتر علی نصیری

استاد گروه معارف اسلامی دانشگاه علم و صنعت ایران

دکتر علیرضا کمالی

استادیار گروه معارف قرآن و حدیث دانشگاه معارف اسلامی

دکتر عبدالکریم بهجت پور

دانشیار گروه قرآن پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

مجموعه معارف قرآن و حدیث

۵۴

تفسیر موضوعی قرآن کریم

نویسندگان: محمدعلی رضایی اصفهانی، علی نصیری،
ابراهیم کالانتری، عبدالکریم بهجت‌پور و علیرضا کمالی

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها
معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی
ویراستاران: امیرعباس رجیبی و زهره جعفری
بازبین‌نهایی: سید سعید روحانی

طراح گرافیک: سید علی روحانی / صفحه‌آرا: صالح زارع
ناشر: دفتر نشر معارف / نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۰
شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه / قیمت: ۳۰/۰۰۰ تومان
شابک: ۱ - ۴۰۸ - ۴۴۱ - ۶۰۰ - ۹۷۸

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز پخش:

- مدیریت پخش دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر: ۳۷۷۴۰۰۰۴
- اراک: ۰۸۶-۳۲۲۲۹۰۳۸ ■ ارومیه: ۰۴۴-۳۲۲۵۴۶۴۱ ■ اصفهان: ۰۴۱-۳۲۲۵۱۳۴۱ ■ اهواز: ۰۶۱-۳۲۲۳۸۰۰۰
  - تهران: ۰۲۱-۸۸۹۱۱۲۱۲ ■ خرم‌آباد: ۰۶۶-۳۲۲۲۲۳۷۱ ■ رشت: ۰۶۳-۳۲۳۳۴۵۶۹ ■ زنجان: ۰۲۴-۳۲۳۶۶۴۲۵
  - ایلام: ۰۹۱۰۷۷۵۵۱۸۸ ■ بجنورد: ۰۵۸-۳۲۲۱۲۲۸۳ ■ بندرعباس: ۰۷۶-۳۳۶۱۷۵۵۷ ■ بیرجند: ۰۵۶-۳۲۲۲۴۱۷۹
  - ساری: ۰۱۱-۳۲۲۵۲۰۲۰ ■ شهرکرد: ۰۳۸-۳۲۲۴۳۲۲۲ ■ شیراز: ۰۷۱-۳۲۲۴۴۶۱۴ ■ قزوین: ۰۲۸-۳۲۲۴۰۰۷۶
  - قم: ۰۲۵-۳۷۷۳۵۴۵۱ ■ کرج: ۰۲۶-۳۴۴۳۵۲۹۰ ■ کرمان: ۰۲۴-۳۲۲۳۱۴۶۶ ■ کرمانشاه: ۰۸۳-۳۷۲۳۸۴۱۱
  - گرگان: ۰۱۷-۳۲۲۲۷۸۸۰ ■ مشهد: ۰۵۱-۳۲۲۲۰۱۱۹ ■ یاسوج: ۰۹۱۰۷۷۵۵۱۸۵ ■ یزد: ۰۳۵-۳۶۲۳۰۳۳۱

نشانی الکترونیکی: info@ketabroom.ir; E-mail: www.ketabroom.ir; پایگاه اینترنتی:

سخن آغازین

قرآن کتاب هدایت انسان در همه اعصار، پهنه زمین و گستره زمان است و به مثابه قانون اساسی اسلام، برای هدایت فردی و اجتماعی انسان و رساندن او به بلندای سعادت و زندگی توأم با عزت و سرافرازی بر پیامبر رحمت ﷺ نازل گشت. به بیان بلند امیرالمومنین علی علیه السلام، هم نشین قرآن همواره با دو توفیق قرین است: «زیادت در هدایت» و «نقصان در گمراهی». مرور ایام و گذشت قرن‌ها هرگز نمی‌تواند ذره‌ای از طراوت این کتاب جاودانی بکاهد؛ چندان که در هر عصری تلقی اندیشمندانی که در اقیانوس ژرف قرآن غور کرده‌اند بر آن است که این کتاب تنها برای مردمان همان عصر نازل گشته است.

گرچه نیاز انسان به قرآن به زمان خاصی اختصاص ندارد؛ اما به جرأت می‌توان گفت نیاز انسان عصر حاضر به این کتاب حیات‌بخش به مراتب بیش از گذشته است؛ زیرا در این برهه از زمان، احساس فقر و نیاز انسان دورافتاده از خویشتن خویش و فاصله گرفته از فضایل اخلاقی و عواطف انسانی و محبوس شده در اضطراب‌ها و نگرانی‌ها به هدایتگری که به بهترین راه‌ها هدایت کند، به مراتب بیشتر است. انسان عصر مدرن از عمق جان به دنبال حقیقت ناب و آب حیات است و آن را جز در دین سراسر معنویت اسلام و کتاب روح‌نواز و هدایتگر آن، قرآن، نخواهد یافت.

متن حاضر براساس «طرح تحول کوتاه‌مدت دروس معارف اسلامی» تولید شده است. در این طرح که به دستور ریاست محترم نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها و همت معاونت محترم آموزشی نهاد اجرایی شد، مدیریت محترم دروس معارف اسلامی نهاد، پس از نظرخواهی در دو بخش اساتید و دانشجویان، محورها و عناوین مورد مطالبه در این

نظرخواهی را به عنوان سرفصل مصوب این درس به گروه‌های معارف اسلامی سطح کشور و دانشگاه معارف اسلامی ابلاغ کرد. معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی پیرو این ابلاغ، فرایند محقق‌یابی و تولید اثر را در مدت زمانی کوتاه‌تر از سایر متون مشابه اجرا و متن مصوب را به صورت حاضر تولید و عرضه کرد.

این متن، به قلم جمعی از استادان محترم تفسیر قرآن کریم نگارش یافته است. دو فصل آغازین اثر به قلم استاد ابراهیم کلانتری، فصل سوم به قلم استاد عبدالکریم بهجت‌پور، فصل چهارم تا ششم به قلم استاد محمدعلی رضایی اصفهانی، فصل هفتم و هشتم به قلم استاد علی نصیری و فصل نهم به قلم استاد علیرضا کمالی به رشته تحریر در آمده است. معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی، ضمن تشکر صمیمانه از استاد سید ضیاءالدین علیان‌سب، استاد جواد اسحاقیان، استاد مصطفی محمودی صاحبی و استاد ناهید مشایی که داوری اثر را بر عهده داشتند و نیز آقای دکتر علیرضا کمالی مدیر محترم گروه پژوهشی معارف قرآن و حدیث دانشگاه و نیز آقای دکتر سید سعید روحانی مدیر امور پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی، چشم‌به‌راه دیدگاه‌ها و انتقادهای سازنده و راهگشای اساتید و محققان عرصه معارف و حیانی اسلام است.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

فهرست مطالب

فصل یکم: شناخت قرآن

(۱۵-۳۸)

۱۵.....	درآمد.....
۱۶.....	۱. اقسام شناخت قرآن.....
۱۶.....	یک. شناخت سندی.....
۱۷.....	دلایل بی‌نیازی قرآن از شناخت سندی.....
۲۰.....	دو. شناخت تحلیلی.....
۲۰.....	سه. شناخت ریشه‌ای.....
۲۱.....	۲. فرض‌های بنیادین در شناخت قرآن.....
۲۲.....	یک. وحیانی بودن الفاظ قرآن.....
۲۵.....	دو. ابدیت و تغییر.....
۲۷.....	الف) ژرفای نامحدود قرآن.....
۳۱.....	ب) پیوند قرآن و عترت.....
۳۴.....	ج) اجتهاد روشمند در قرآن.....
۳۷.....	پژوهش و اندیشه.....
۳۷.....	منابع برای مطالعه و پژوهش.....

فصل دوم: انس با قرآن

(۳۹-۴۸)

۳۹.....	درآمد.....
۴۰.....	۱. مراتب انس با قرآن.....

۴۱.....	یک. گوش فرادادن و نظرکردن به آیات قرآن
۴۲.....	دو. تلاوت قرآن
۴۴.....	سه. درک معانی و مفاهیم قرآن
۴۴.....	چهار. تفسیر قرآن
۴۵.....	پنج. تدبیر قرآن
۴۷.....	۲. ثمره انس با قرآن
۴۸.....	پژوهش و اندیشه
۴۸.....	منابع برای مطالعه و پژوهش

فصل سوم: خدا در قرآن

(۷۶ - ۴۹)

۴۹.....	درآمد.....
۵۰.....	۱. اسماء و صفات خدا در یک نگاه
۵۵.....	۲. تفسیر برخی از صفات
۵۵.....	یک. آفریدگار
۵۶.....	الف) خدای متعال، آفریدگار هستی
۵۶.....	ب) آفریدگاری، نقطه آغاز معرفت
۵۷.....	ج) پردازش، اندازه‌گیری و هدایت
۵۹.....	د) نکته‌ها
۶۰.....	دو. پروردگار
۶۱.....	الف) در جستجوی پروردگار
۶۳.....	ب) تدبیرگر هستی، پروردگار انسان
۶۴.....	ج) ربوبیت تکوینی هستی، دلیل ربوبیت انسان
۶۷.....	سه. دانش گسترده
۷۰.....	چهار. قدرت بی‌پایان
۷۳.....	الف) آفرینش مرگ و زندگی، دلیل قدرت خدا
۷۴.....	ب) غلبه قدرت الهی
۷۶.....	پژوهش و اندیشه
۷۶.....	منابع برای مطالعه و پژوهش

فصل چهارم: اهداف آفرینش

(۹۲ - ۷۷)

درآمد	۷۷
۱. اهداف آفرینش جهان	۷۸
یک. آفرینش جهان برای انسان	۷۹
دو. دانش افزایی بشر	۸۱
سه. معاد و عدالت	۸۱
۲. اهداف آفرینش انسان	۸۳
یک. آزمایش	۸۳
دو. عبادت	۸۵
سه. رحمت	۸۸
چهار. ملاقات الهی	۸۹
۳. تأثیر هدفمندی جهان و انسان در معناداری زندگی	۹۱
پژوهش و اندیشه	۹۲
منابع برای مطالعه و پژوهش	۹۲

فصل پنجم: قرآن و علوم

(۱۱۶ - ۹۳)

درآمد	۹۳
۱. اشاره‌های قرآن به منابع و روش‌های علمی	۹۴
۲. کاربردهای علم در قرآن	۹۵
یک. علم به معنای خاص (الهیات)	۹۵
دو. علم به معنای عام	۹۵
۳. اشاره‌های علمی قرآن	۹۷
یک. اشاره‌های اندیشه‌ساز قرآن	۹۷
دو. اشاره‌های شگفت‌آور قرآن	۹۸
الف) آغاز جهان و چگونگی پیدایش آن	۹۹
ب) حرکت زمین	۹۹

- ج) پیدایش حیات از آب ۱۰۰
- د) ممنوعیت شراب خواری و اعلام زیان ها ۱۰۱
- سه. اشاره‌های اعجاز‌آمیز قرآن ۱۰۲
- الف) در حوزه علوم انسانی ۱۰۲
- ب) در حوزه علوم طبیعی ۱۰۳
- چهار. نظریه‌پردازی‌های علمی قرآنی ۱۱۱
- الف) تأثیر عوامل معنوی در اقتصاد ۱۱۱
- ب) تأثیر عوامل معنوی در کنترل افراد و بازدارندگی از تخلفات ۱۱۲
- ج) نظریه وجود موجودات زنده در آسمان ها ۱۱۲
- پنج. جهت‌دهی علوم انسانی براساس قرآن ۱۱۳
- پژوهش و اندیشه ۱۱۵
- منابع برای مطالعه و پژوهش ۱۱۶

فصل ششم: قرآن و بهداشت روان

(۱۱۷-۱۴۶)

- درآمد ۱۱۷
۱. مفهوم‌شناسی ۱۱۷
- یک. بهداشت روانی ۱۱۷
- دو. فشار روانی ۱۱۸
- الف) نشانه‌های فشار روانی ۱۱۸
- ب) عوامل فشار روانی ۱۱۹
۲. شفابخشی قرآن ۱۱۹
۳. راهکارهای قرآنی تأمین بهداشت روانی ۱۲۲
- یک. بیماری‌های فکری و عقیدتی و راهکارهای درمان آنها ۱۲۳
- الف) توحید قرآنی عامل وحدت شخصیت و سلامت آن ۱۲۳
- ب) نقش ایمان در بهداشت روانی ۱۲۳
- ج) ممنوعیت ناامیدی و تأثیر آن در کاهش افسردگی ۱۲۴
- د) تأثیر هدفمندی آفرینش و معناداری زندگی در بهداشت روانی ۱۲۴

- ه) تأثیر اصل قضا و قدر (تصادفی نبودن حوادث) در آرامش انسان ۱۲۵
- و) تأثیر اعتقاد به معاد و نگاه مثبت به مرگ در بهداشت روانی ۱۲۶
- ز) رابطه توکل با بهداشت روانی ۱۲۸
- ح) نگاه و وظیفه مدارانه به جای نتیجه‌گرایی به امور ۱۲۹
- دو. بیماری‌های اجتماعی و راهکارهای رفع آنها ۱۲۹
- الف) راهکار رفع جهل ۱۲۹
- ب) عدالت محوری راهکار رفع ظلم ۱۳۰
- ج) تعدیل ثروت راهکار رفع فقر ۱۳۰
- د) حمایت اقتصادی از اقشار آسیب‌پذیر اجتماع راهکار جبران کمبودها ۱۳۱
- ه) امانت‌داری و رعایت عهد و راهکار رفع خیانت ۱۳۱
- و) دعوت به وحدت راهکار دفع تفرقه ۱۳۲
- ز) صلح‌گرایی برای جلوگیری از جنگ ۱۳۲
- ح) امر به معروف و نهی از منکر برای سالم‌سازی محیط و مبارزه با فساد ۱۳۳
- ط) دفاع از حقوق بانوان برای جلوگیری از ظلم به آنان ۱۳۳
- ی) گسترش نظام حمایت خانواده در اجتماع از راه محبت به پدر و مادر و صلح‌رحم ۱۳۴
- ک) ازدواج، زمینه‌ساز بهداشت روانی جامعه ۱۳۵
- سه. بیماری‌های اخلاقی و راهکارهای رفع آنها ۱۳۵
- الف) اخلاص و ورزی راهکار رفع نفاق اخلاقی ۱۳۵
- ب) شجاعت و ورزی راهکار غلبه بر ترس ۱۳۶
- ج) سفارش به صبر و بالا رفتن سطح مقاومت در مقابل عوامل استرس‌زا ۱۳۶
- د) فروتنی راهکار رفع تکبر ۱۳۷
- ه) انفاق و ایثار راهکار رفع دنیاپرستی ۱۳۷
- و) ازدواج عامل آرامش و مهرورزی و راهکار رفع شهوت‌پرستی ۱۳۷
- ز) حُسن ظن به مردم راهکار رفع فشار روانی ۱۳۸
- چهار. بیماری‌های روحی-روانی و راهکارهای قرآنی ۱۳۸
- الف) یاد خدا عامل آرامش روحی ۱۳۹
- ب) دعا زمینه‌ساز سلامت و آرامش انسان ۱۳۹
- ج) نماز عامل پاکی و آرامش روح ۱۴۰

۱۴۱.....	د) قرائت قرآن و تأثیر آن در کاهش اضطراب.....
۱۴۱.....	ه) روزه و تأثیرات روانی آن.....
۱۴۲.....	ز) توبه راهکار رفع فشار روانی گناه.....
۱۴۳.....	پنج. قوانین بازدارنده تأمین بهداشت روانی.....
۱۴۳.....	الف) قوانین کنترل کننده شهوت.....
۱۴۴.....	ب) ایجاد موانع برای خودکشی در آموزه‌های دینی.....
۱۴۵.....	پژوهش و اندیشه.....
۱۴۶.....	منابع برای مطالعه و پژوهش.....

فصل هفتم: حقوق انسان از منظر قرآن

(۱۶۸- ۱۴۷)

۱۴۷.....	درآمد.....
۱۴۸.....	۱. حق حیات انسان از منظر قرآن.....
۱۴۸.....	یک. نمونه‌هایی از موانع حق حیات انسان در آموزه‌های قرآنی.....
۱۴۸.....	الف) خودآزاری.....
۱۵۰.....	ب) قتل نفس.....
۱۵۱.....	ج) گمراه کردن دیگران.....
۱۵۲.....	دو. رابطه حق حیات انسان با حکم قصاص نفس.....
۱۵۴.....	۲. حق انتخاب عقیده انسان از منظر قرآن.....
۱۵۷.....	یک. ارتباط آزادی عقیده با پدیده ارتداد.....
۱۶۱.....	دو. رابطه آزادی عقیده با جهاد ابتدایی.....
۱۶۷.....	پژوهش و اندیشه.....
۱۶۷.....	منابع برای مطالعه و پژوهش.....

فصل هشتم: تکالیف انسان در برابر خدا

(۱۹۴- ۱۶۹)

۱۶۹.....	درآمد.....
۱۷۰.....	۱. تکالیف باوری انسان در برابر خدا.....

۱۷۰	.....	یک. خدا باوری
۱۷۷	.....	دو. معاد باوری
۱۸۳	.....	۲. تکالیف رفتاری انسان در برابر خدا
۱۸۳	.....	یک. انجام فرایض دینی
۱۸۸	.....	دو. ترک معاصی
۱۹۳	.....	پژوهش و اندیشه
۱۹۳	.....	منابع برای مطالعه و پژوهش

فصل نهم: تفسیر سوره حمد

(۱۹۵ - ۲۰۸)

۱۹۵	.....	درآمد
۱۹۶	.....	۱. گرامی ترین آیه
۱۹۸	.....	۲. ستایش، ویژه پروردگار عالمیان
۲۰۱	.....	۳. گستره رحمت الهی
۲۰۱	.....	۴. مالک حقیقی قیامت
۲۰۲	.....	۵. تنها معبود و یاریگر
۲۰۳	.....	۶. درخواست هدایت به صراط مستقیم
۲۰۵	.....	۷. برترین مصداق صراط مستقیم
۲۰۷	.....	پژوهش و اندیشه
۲۰۷	.....	منابع برای مطالعه و پژوهش

منابع و مأخذ

(۲۰۹ - ۲۱۶)